

Հովհաննես Թումանյան

Եղջերուն

Մի սեպտեմբերի մեր գյուղացի որսկան Օսեփը ինձ գիշերակաց որսի տարավ Եղնուտի կիրճը: Գիշերներն էդ կիրճով եղջերուներն իջնում են ձորերն ու հովիտները, արածում են, արշալուսից առաջ ջուր են խմում ու էլ ետ իրենց «պնդոցն» են տալի:

Գնում էինք գիշերը մնանք բոստանչի Օվակիմի դափումը, որ լուսադեմին հասնենք որսատեղը պահելու:

Ես էի, որսկան Օսեփն էր ու մեր գյուղացի մի տղա, որ Օսեփի շալակտարն էր:

Մենք գնում էինք էն դաժան հրճվանքով, որով միայն որսի են գնում: Ճամփին որսից էինք խոսում:

— Որսը բախտի պես բան է,— ասում էր Օսեփը: — Մին էլ տեսար երևույթ էլավ ու քամի դառավ կորավ: Անսովոր մարդը նրան հեշտ չի նկատիլ. կշփոթվի, կդողդողա, կփախցնի: Աչքդ առնելուն պես պետք է թվանքդ բացվի. թե չէ, որ ուզեցիր նշան դնես, մինչև աչքդ ճպես, նա սարն անց կեցավ:

— Հապա դուք ինչպե՞ս եք որսի ման գալիս, ուստա Օսեփ:

— Լավ որսկանը ման չի գալ, նա որսը կպահի,— պատմում էր որսկանը:— Գիտի, ո՞ր ժամանակին, ի՞նչ տեղ որսը ժաժ կգա, կգնա էն տեղը կպահի: Թե ման էլ գա, քիչ, էն էլ էնպես ման կգա, որ որսն իր քամին չառնի, թե չէ՝ որսն էնպես սուր հոտառություն ունի, որ թե քու քամին (հոտը) նրա վրա էլավ՝ պրծար,

որտեղ որ է հոտդ առավ կորավ: Էսպես խոսելով իրիկունը հասանք բոստանչի
Օվակիմի դափին: Ծերունի բոստանչին փետ էր հավաքել, կրակը վառել ու
կողքին թինկը տվել:

— Բարի ըրգուն, Օվակիմ բիճա:

— Այ աստծո բարի ձեզ, դուք բարով եկաք. ա՛յ տղա էդ ինչ լավ դոնախներ եք:
Ես հենց մենակ միտք էի անում, թե մի գրիցընկեր ըլի . . . Էս հենց աստո՞ժ
հասցրեց ձեզ . . . — ուրախացած գոռոռում էր Օվակիմ բիճեն:

— Դու են ասա՛ որս ա ժաժ գալի, թե չէ, Օվակիմ բիճա,— անհամբեր հարց
տվավ որսկանը:

— Այ տղա, մի անտեր պախրի բուդա կա, Օսեփ ջան, գիշերները գալիս ա, լոբին
ուտում ու գնում: Էնքան լոբիս փուշ արավ. թվանք չունեն, շուն չունեն . . .
Պախրա մի՛ ասիլ, մի սար ասա: Չարդախ ունի (պոզեր), ոնց որ մի կաղնի:

— Էդ մինը ոչինչ. բա իսկի բուդագոռոցի ձեն չի գալի:

— Այ տղա, էլ ասում ես, ինչ անես, քնահարամ են արել: Երեկ գիշեր էս վերի
մատներումը հենց գոռում էին, որ գետինն որոտում էր:

— Հա՛յ, հող ու ջրի աստո՞ժ, հա՛,— աղաղակեց որսկանը:

Օվակիմ բիճեն մեզ հրավիրեց, տակներս խոտ ածավ, ինքն էլ կրկին թինկը
տվավ իր տեղը:

— Տղերք, ես որ խորը միտք են անում, տեսնում են, որ աշխարքիս երեսին
մարդիցն էլ վերը անիրավ շնչավոր չկա:

— Ի՞նչի, Օվակիմ բիճա:

— Ինչին էլ որի՞ն էս ասում. տեսնում ես՝ դուք թվանքներդ առել եք ետևներիցն
ընկել, մենք էլ ուրախացել ենք, թե ինչ ա՛ մի պախրա կսպանենք, կուտենք: Ախր
չէ՞ որ նա էլ մեզ նման շնչավոր կենդանի ա, հրեն կեսգիշերին էրվելով գոռում ա,

ձեն ա տալի, իր կովին կանչում. չէ՛ Էն Էլ նրա սերն ու մուրագն ա . . .

— Թե ձենը դուրս կգա՛, ես նրա սերն ու մուրագը նշանց կտամ,— ծիծաղելով
բացականչեց որսկան Օսեփը:

— Չէ՛, շատ մեղք բան ա, շա՛տ, — գլուխը շարժելով կրկնեց բուստանչին ու ձենը
ավելի բարձրացնելով, կանչեց.

— Տղերք, Էս ա որ պախրիցը խոսք ընկավ, ես ձեզ մի բան պատմեմ: — Պատմի,
Օվակիմ բիճա:

— Մի տարի սարումն էի: Եկան, խաբար բերին, թե բա թող հիվանդացել ա,
քեզ ուզում ա, արի: Մարիցը վեր կացա, հիմի տուն եմ գալի: Ճամփին ծովեցի,
ասի կարելի ա որսից, բանից պատահի: Ման եկա, ման, մի տեղ տեսնեմ
բրնուտունը մի բան խշխշացնում ա, թփերը ժած ա տալի: Ախպեր, Էս թե
մոշահավ ա, մոշահավի բան չի, թե անասուն ա, ինչի՞ չի երևում: Մի քար գցեցի
թփուտը. մին Էլ տեսնեմ՝ մի պախրի ճուտի ականջներ ցցվեցին, Էլ ետ ցածացան,
ու սկսեց թփերը ժած տալ, ճամփա բաց անել, որ փախչի: Թվանքն երեսս կալա
հենց թփերի Էն ժած Էկող տեղը: Թվանքը որ տրաքեց, սա վեր թռավ, դուրս
Էնկավ ու ետ գետնովը դիպավ: Տղերք, հիմի մի ձեն ա ածում, մի տնքում ա, ոնց
որ մեռնող երեխա: Ուստա որսկաններից լսել էի, ասի՛ Էս ա, սրա մերը ինձ
տեսել ա, Էստեղից փախել, որտեղ որ է հիմի ետ կգա: Մտա մի ծառի տակ,
ճամփա պահեցի: Շատ մնացի թե քիչ, մին Էլ տեսնեմ՝ հրես եկավ, բայց ո՛նց
եկավ, ես տեսա, դուք ոչ տեսնեք. մի խոսքով, մոր նման, թվանքի ձենը իր երեխի
վրա լսած մոր նման: Եկավ տեսավ իր ճուտը հրես անշունչ, արնակոլով մի ծառի
տակ փոված: Տղերք, դունչը մեկնել ա, ոնց ա տխուր մզգացնում, ոնց ա վերքը
լիզում . . . Թվանքը վեր կալա, Էդտեղից քաշվեցի, եկա տուն: Եկա տուն. եկա
տեսա երեխեն դժար ա, հոգու հետ կռիվսն ա տալի, տնքում ա: Տղերք, Էն օրը չի,
Էն օրվա աստոծն ա. Էնպես Էն պախրի ճուտի նման ա տնքում, որ աչքս խուփ եմ
անում, հենց իմանում եմ՝ դեռ Էն թփի կողքին եմ կանգնած: Վերջապես երեխեն
մեռավ. հիմի մերն ընկել ա վրեն և բառաչում ա . . . Ասում եմ, փառքդ շատ ըլի,
աստոծ, ի՞նչ ա մեր ու Էն սարի պախրի զանազանությունը՝ ոչինչ . . . ամենի
սիրտն Էլ սիրտ ա, ամենի ցավն Էլ՝ ցավ . . .

Օվակիմ բիճու տխուր պատմության տպավորության տակ միաժամանակ լուռ էինք:

— Օվակիմ բիճա, չէ որ ասում են պախրեն էլ տեր ունի,— խոսեց շալակտար Ղազարը:

— Ունի, բաս, պախրեն մեծ տեր ունի: Ետնա էդ դրո՞ւստ բան ա:

Դրուստ ա, բաս: Որսկան Փիրումն ինքը գլուխ որսկան էր, ու նրա գնդակը իր օրումը գետին չէր ընկած: Մի անգամ մի պախրա ա վիրավորում: Պախրեն փախչում ա, սա ընկնում ա ետևիցը: Քշում ա տանում հասցնում Ջորավոր կաղնրքու տակը: Էստեղ, Ջորավոր կաղնրքու տակին, պախրեն չոքում ա. պախրեն չոքում ա, որսկան Փիրումը թվանքն երեսն ա կալնում: Հենց էս տժժան րոպեին Ջորավոր կաղնրքուց մի դուռն ա բացվում, մի սիրուն հարսն ա դուրս գալի . էս սիրուն հարսը դուրս ա գալի՝ որսկանի դեմը ծղրտում.

Ի՞նչ ես հալածում ին անմեղին, անիրավ մարդ, ի՞նչ ա արել քեզ: Ազա՛հ, ոչ կշտանաս դու, որ չես կշտանում լիքն աշխարհքում: Թվանքդ արնով լցվի, գնդակդ խմոր դառնա, չորանա էդ թվանքը բռնող կուռը . . .

Միայն որսկան Փիրումը խելոք մարդ էր, գլխի ա ընկնում, որ էս որսի տերն ա, ձեռաց թվանքը զցում ա մի ծառի ճյուղքի, անհիժելուն պես ծառի ճյուղքը տեղնուտեղը չորանում ա:

Օվակիմ բիճա, ուրեմն էդ ա, որ ասում են՝ որսկանությունը անհիժած ա:

Անհիժած ա, բաս, մին որսկանությունը, մին էլ ձկնորսությունը, երկուսն էլ անհիժած են: Հնուց դրած նգովք ա, որ որսկանի ու ձկնորսի փորը կշտանա ոչ: Որսկանի վրա Քյարամն էլ նգովք դրեց: Երբ Էրվելով իր Ասլու ետևից ման էր գալի՝ մի վիրավորված պախրա տեսավ: Տեսավ՝ անասունը մղկտալով շունչը տալիս ա, հորթն էլ մոլորած մնացել ա կողքին կանգնած, էստեղ սագն առավ ու մի խաղ ասավ:

Մենք խնդրեցինք Օվակիմ բիճուն, որ էդ խաղն ասի մեզ համար, ու ծեր բոստանչին իր պառավ ձենով խարույկի առաջ երգում էր մութը ձորում.

Հե՛յ, պարոններ, տեսա կանանչ գարունքին՝
Էս սարերում լաց էր լինում մի պախրա.
Միրուն հորթը մոլոր կանգնած իր կողքին՝
Էս սարերում լաց էր լինում մի պախրա:

Գընդակն առած գընում էր փուշ աշխարհքից,
Գանգատվելով մարդու անգութ արարքից,
Արյուն տալով, մրդկրտալով իր վերքից
Էս սարերում լաց էր լինում մի պախրա:

Աստված սիրող՝ որսին թրվանք չըբռնի,
Երկինք սիրող՝ որսի միսը թող չառնի.
Դարդոտ Քյարամ տեսավ ծովում արյունի՝
Էս սարերում լաց էր լինում մի պախրա:

* * *

Ամենքը քնեցին, ես մնացի գարթուն: Գիշերն էս տեսակ տեղերում անսովոր
մարդը չի կարողանում քնել, հազար ու մի ձեն է լսում, հազար ու մի բան է
երևակայում:

Էն անշուշտ գիշերվա հովն էր, որ շարժում էր սիմինդրները, բայց ինձ թվում էր,
թե Օվակիմ բիճու ասած պախրեն էր բոստանը մտել: Գիշերվա մթության մեջ
հեռվում սև կերպարանքներ էին երևում ու կարծես շարժվում էին:

Ու անքուն էի ես:

Գիշերվա մի ժամին դուրս եկա դափի դուռը: Պարզ աշնանային գիշեր էր: Չոր
ցուրտը սեղմում էր: Չորերը խուլ թշնում էին: Նրանք էլ ասես քնել էին, Օվակիմ
բիճու նման փշշացնում էին խոր ու հանգիստ:

Բայց Քարվան-դոան աստղը արդեն դուրս էր եկել . մեր ճամփա ընկնելու
ժամանակն էր: Ես վեր կացրի իմ ընկերներին: Նրանք շտապով հազան իրենց
տրեխները, ու վեր կացանք դեպի Եղնուտի կիրճը . . .

Արշալույսից առաջ մենք դարան էինք մտած Եղնուտի կիրճում: Ես իմ դիրքից պահում էի առաջիս ընկած բացատը: Դիմացս կանգնած էր խոր ու անթափանցելի մութն անտառը:

Հետզհետե գիշերվա խավարն սկսեց նոսրանալ: Ժայռերը խոժոռ, քնաթաթախ դուրս նայեցին աղշամուղջի միջից: Երկինքն սկսեց գունատվել ու պարզվել: Ապա երևաց Եղջերուն՝ Լուսաստղը: Վերկացավ վաղորդյան գեփյուրը: Ծաղիկները շարժեցին իրենց գլխիկները, խոտերը դողդողացին, տերևները շրշացին: Անտառն սկսեց զարթնել: Մոտակա թփից մի ծիտ ճկաց, մի ուրիշը՝ մյուս թփից, մեկն էլ՝ հեռվից . . .

Ես աննկատելի դուրս էի եկել իմ թաքստից ու գնայլած դիտում էի շուրջս՝ բնությունը, էն սրբազան ժամին, երբ ծագում է առաջին լույսը:

Հանկարծ մի ձայն . . . չորացած ճյուղ կոտրվեց մոտիկ անտառում: Նայում եմ էն կողմը: Անտառը տակավին մութն է: Աչքս չի որոշում, թե ինչ կա էնտեղ, միայն պարզ լսում եմ զգույշ ոտնաձայնը, որ խաշամը կոխելով առաջ է գալի՝ խը՛շտ, խը՛շտ, խը՛շտ . . . Բան չի երևում, բայց դարձյալ խը՛շտ, խը՛շտ, խը՛շտ, մոտենում է ավելի ու ավելի . . . Եվ, ահա, դուրս եկավ . . .

Ես առաջին անգամն էի տեսնում եղջերուն ազատ բնության մեջ: Նա դուրս եկավ մի խաղաղ հպարտությամբ, վեհ ու չքնաղ, ինչպես բնության էն ամեն գեղեցկությունների տերն ու թագավորը: Կիսովին, դեռ անտառի մթության մեջ կանգնեց, թուխ դունչը դրավ գետնին, ապա թե գլուխը բարձրացրեց, վայրենի շնորհքով ոլորեց երկայն վիզը ու նայեց իմ կողմը:

Ամենագեղեցիկ հայացքը, որ ես տեսել եմ իմ կյանքում:

Ես շփոթվեցի, ամաչեցի, ուզեցի թաքցնել հրացանս . . . Շարժվեցի թե չէ՝ նա շտապով ետ թեքեց իր կարապի վիզը . վիզը ետ թեքելուն պես հարևան դիրքից որոտաց որսկան Օսեփի հրացանը: Հրացանի ձայնից անտառն որոտաց ու սկսեց ճոճոսալ: Էն եղջերուն էր փախչում:

— Հա՛յ, քո տունը չքանդվի, ինձ հանդիմանելով դուրս թռավ որսկանն ու վագեց դեպի մոտիկ բլուրը, տեսնի՛՜ ո՞ր կողմից կերևա փախած որսը: Առավոտը բացվում էր, և էնքան լուս էր, որ կարողացանք կանանչ խոտերի վրա գտնել թարմ արյան հետքը:

Վիրավորված էր եղջերուն: Արյան հետքը բռնեցինք ու գնացինք որոնելու: Էսքան որ արյուն է տվել, ինչքան ուզում է գնա՛ մերն է, հայտնեց որսկան Օսեփը:

* * *

Իրիկնապահին նրան գտանք մի խոր անտառում: Նա ընկած տեղից իր երկայն վիզը մեկնեց մեզ վրա: Ես տեսա՛ ինչպես չէր կարողանում գլուխը պահի, շարժում էր անդադար ու նայում էր մեզ իր պղտոր, շշկլած, անորոշ հայացքով: Հանկարծ կարծես գլխի ընկավ, աշխատեց վեր կենա, ծնկները վեր բարձրացրեց ու կրկին ճղփալով ընկավ իր արյան մեջ՝ մի ծանր, անգոր թառանչով:

Որսկանը վրա վագեց . . . Ես ուզեցի մի բան ասեմ, ամաչեցի . . . Նա բռնեց եղջերվի գլուխը, ոլորեց գեղեցիկ վիզը . . . Ես կրկին ուզեցի մեջ մտնեմ . . . դարձյալ սիրտ չարի . . . Եվ ահա դաշույնը փայլատակեց . . .

Ես երեսս շրջեցի, իբրև թե սարերին եմ նայում: Ետևից մի խուլ տնքոց լսեցի . . . ու, չգիտեմ ինչու, սկսեցի մտածել կյանքի ու մահվան մասին, և էնպե՛ս տգեղ էր թվում ինձ կյանքը . . .